

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TRABZON TİCARETİ

Murat KÜÇÜKÜĞURLU*

ÖZ

Eskiden beri Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu vilayetleri ile Kuzey İran'ın Avrupa ve İstanbul'a açılan kapısı olan Trabzon Vilayeti, Karadeniz'in uluslar arası ticarete açılması, buharlı gemilerle birlikte Avrupa kapitalizminin bölgeye ulaşması gibi nedenlerle, XIX. Yüzyılın ortalarını ticari açıdan canlı bir şekilde geçirmişti. Daha sonra, gerek Süveyş Kanalı'nın açılması, gerekse Kafkasya'da Rusların kurduğu demiryolu ağı, Trabzon ticaretini olumsuz etkiledi. I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz'i Avrupa'ya bağlayan ticaret yollarının kapanması ve bölgenin savaş içerisinde Ruslar tarafından işgali, var olan sorunların iyice artmasına yol açtı. Trabzon ticareti, Cumhuriyet'in ilk yıllarına işte bu şartlarda girdi.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Karadeniz, ticaret, İran.

TRABZON TRADE IN THE FIRST YEARS OF THE TURKISH REPUBLIC

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the city of Trabzon and its port was one of the most important places in the middle of the 19th century since it was possible to make trade between Persia and Europe by using Trabzon port. In these activities the key factor was the steamships which brought international trade and the European capitalism to the hart of the region during the century. The opening of Suez Canal in 1869 and Caucasian railway had enormous negative effects on the Trabzon trade. The First World War and the invasion of Trabzon by the Russians caused more problems like the closing of trade routes. Thus, Trabzon trade was not in a good condition in the first years of the Turkish Republic.

Keywords: Trabzon, Black Sea, trade, Persia.

---

* Yrd. Doç. Dr., KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü TRABZON

Giriş

I. Dünya Savaşı sonunda Rus işgalinden kurtulan Trabzon, ticari yönden geçmişi arıyordu. Bu şehir çok yakın bir geçmişte, XIX. Yüzyıl ortalarında canlı bir transit ticarete sahipti. Fakat şimdi şartlar oldukça farklıydı. Savaş içerisinde ve sonrasında Akdeniz kıyısındaki Beyrut ve İskenderun'dan İran içlerine açılan çeşitli kanallar, hem Trabzon'un hem de Rusların elindeki Batum'un İran'la olan ticaretini iyice bitirdi. Öyle ki, savaştan önce hiç olmazsa 10-15.000 tonluk transit nakliyatı gerçekleştiren Trabzon Limanı, bahsedilen Akdeniz yollarının açılmasıyla, savaş sonrasında bu rakama bir daha ulaşamadı.¹

Trabzon Vilayeti, Milli Mücadele yılları ve sonrasında başka sorunlarla da yüzleşmek zorunda kaldı. Yine bu dönemde şehrin ticaretinde büyük rol sahibi olan Rum ve Ermenilerin gidişi, ticareti derinden etkiledi. Şehirde kalan Türk tüccarlara gelince, Milli Mücadele yıllarında bu tüccarlar, İttihatçı-İtilafçı meseleleriyle uzun süre uğraştılar. Bu durum şehrin ticari ve ekonomik hayatına birtakım zararlar verdi.²

Trabzon Vilayeti'nin 1923 yılı sonundaki Müslüman ve gayrimüslim nüfusunu gösteren tablo, yukarıda verilen bilgiyi tamamlayacak niteliktedir:³

Müslüman	Yabancı		Yerli		Toplam
	İnas	Zükur	İnas	Zükur	
Trabzon	1.786	1.635	33.119	31.248	67.788
Vakfıkebir	130	70	33.089	30.807	64.096
Akçaabat	135	199	29.702	27.445	57.481
Maçka	9	8	10.980	10.329	21.326
Sürmene	144	161	30.806	30.566	61.677
Of	112	157	39.708	37.485	77.462
Yekun	2.316	2.230	177.404	167.880	349.830

¹ Trabzon Ticaret Odası Başkâtibi Osman Cudi Bey'in konu hakkındaki değerli raporu için bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (BKKK)*, 030.10.168.171.1.

² Bu konuda bkz. Murat Küçükkuşurlu, "Cumhuriyet Devrinde Bir Milli Sanayi Örneği: Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin Kuruluşu", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2007, Sayı: 3, s.95.

³ "Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye, Trabzon Mıntıkası Ticaret Müdüriyeti'nin Ticaret Raporu", *Ticaret Vekaleti Mecmuası*, Birinci Sene, Mayıs 1341, Numara 9, s.188-189.

Gayri Müslim	Rum					Ermeni					Katolik				
	Yaban.		Yerli		Yekun	Yaban.		Yerli		Yekun	Yaban.		Yerli		Yekun
	İnas	Zük.	İnas	Zük.		İnas	Zük.	İnas	Zük.		İnas	Zük.	İnas	Zük.	
Trabzon	-	-	226	200	426	7	36	18	55	116	-	-	6	7	13
V.kebir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Akçaabat	-	-	57	43	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Maçka	-	-	300	272	572	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sürmene	-	-	101	70	171	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Of	6	17	57	47	127	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yekun	6	17	741	632	1.296	7	36	18	55	116	-	-	6	7	13

1920'lere gelindiğinde Trabzon'da büyük bir ticaret buhranı yaşanmaktaydı. Salih Zeki tarafından 1921 yılı sonlarında kaleme alınan bir makalede, İstanbul'da büyük sermayeli bir İngiliz firmasının memlekette bir ticaret buhranı çıkarmak için çalıştığı ifade edilerek şu ifadelere yer verilmişti:

“...Bildiğimiz bir şey varsa o da, İstanbul'da başlayan iflas, tadili tediyat gibi mukaddime buhranın Trabzon'u pek acı bir surette tehdit etmesidir. Bir iki büyük ticarethane düşman sermayesinin dolabına düşerek yuvarlandı. Aldığımız haberlere göre bunların arkasını takip eden müessesatı ticariye de var. Avrupa ithalata devam ediyor. Düşman sermayesi piyasayı her günkü ithalatıyla alt üst ediyor. Buna mukabil mahsulümüze iltifat edilmiyor. Yani ithalat var ihracat yok. Trabzon'dan İstanbul'a yüklenen fındık, fasulye, elma, yumurta gibi yerli mahsulat İstanbul ardiyelerinde sahiplerinin fatihayı iflasını okumaktadır. Kambiyo muamelatı hali tevakkufta. İstanbul'a çekilen poliçeler iade olunmakta. Banka aldığı talimata tevfikana tahsilata devam tediyata hemen hitam vermektedir. Piyasada bir zaman mebzuliyetle tedavül eden evrakı nakdiye dahi tedricen çekilmektedir. Buhranı ticari her cepheden yüz göstermeye başladı... Diğer taraftan mevzuu rüsum erbabı ticareti rencide ediyor. Ticareti dahiliyeden, ihracattan resim almak için fennin kitabı iktisadını kapamak icab eder. Hiçbir milletin kanununda böyle bir vergi yoktur. Bilakis tezyidi ihracat için teşvikat yapılır... İşte ihracat durdu. Memlekete can ve hayat verecek paranın yolu kapandı. Romanya'nın İstanbul'a doldurduğu fasulye, mahsulümüze meydan vermiyor...”⁴

Gerek Milli Mücadele gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon,

⁴ Salih Zeki, “Buhranı Ticari”, *İstikbal Gazetesi*, 20 Kanunusani 1337.

ticari ve iktisadi anlamda istenilen seviyede değildi. Bu dönemde fındık ve tütün gibi temel ihraç mallarının az üretilmesi, piyasada para sıkıntısı yaşanması, vilayetin ticari yönden durgun bir dönem yaşamasına yol açtı. Örneğin 1924 senesinde, yumurta sevkiyatı yapanlar hariç, hemen bütün tüccarlar büyük zarar etmişti.⁵

Fakat olumlu gelişmeler de vardı. Örneğin bu dönemde transit kısmi ticaretinde bir artış yaşanmıştı. Kafkasya'nın siyasi ve askeri karışıklıklar içinde bulunması Trabzon'un işine yaramıştı. Cumhuriyet'in ilanı sırasında İran transiti için belirli bir kısmı Trabzon üzerinden yapılmaktaydı.⁶ Fakat yukarıda da belirttiğimiz üzere, savaş sonrasında İran transiti için önemli bir kısmı Akdeniz limanlarına kaymıştı.

Milli Mücadele'den sonra ilan edilen Cumhuriyet idaresinin hedeflerinden birisi de ekonomiyi millileştirmektir. Bu anlamda Trabzon'un önemli bir yeri vardı. Çünkü Trabzon, yaklaşık bir asırdır Avrupa kapitalizmi ile iç içe yaşamakta, Avrupalı şirketler ve onların Karadeniz'deki iş yapıcıları olan gayrimüslimlerin neler yapabildiklerini çok iyi görmüştü. İşte Cumhuriyet devrinde Türk tüccarları, yabancıların bu üstünlüğüne son vermek için bazı adımlar attılar.

Öteden beri gayrimüslim unsurların ekonomik bakımdan önemli rol oynadığı Trabzon'da, XX. Yüzyılın başlarından itibaren yoğun olarak hissedilmeye başlanan milli ekonomi anlayışı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında doruk noktaya ulaşmıştı.

İşte bu nedenlerden ötürü, 1923 yılında Ankara'da Türkiye Milli İthalat ve İhracat Şirketi'nin teşkili Trabzonlular tarafından coşkuyla karşılanmıştı. İstikbal Gazetesi, konuyla ilgili bir makalesinde şu ifadeleri kullanmaktaydı:

“Memleketimizin küçük esnafı, itiraf edilmelidir ki, tuttıkları işte birçok müşkülata uğramaktadırlar. Birtakım yabancı müesseseler, bu biçare, çalışkan esnafımızı pençelerine alarak var kuvvetleriyle ezmektedirler. Küçük esnafımızın küçük sermayeleri adeta bu zalim yabancı müesseselerin kan damarlarını teşkil ediyordu. Nereden geldikleri, nasıl meydana çıktıkları malum olmayan bu küçük esnaf imhakarlarına artık meydanı ihtikar kalmamıştır.”⁷

Bu dönemde ekonomide millileşme hususunda Trabzon tüccarının ve

⁵ Faik Ahmed, “İktisadi Buhran”, *İstikbal*, 3 Haziran 1340.

⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, II/18, s.168.

⁷ *İstikbal*, 4 Kanunusani 1339.

kamuoyunun çok hassas olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Trabzon'daki Türk şirketlerine yabancıların çalıştırılması son derece büyük tepki çekmektedir. Bunun en açık örneği, Trabzon Elektrik Anonim Şirketi'nde başta Misyo Ribeau olmak üzere, bazı yabancıların çalıştırılmasıdır. Bu durum özellikle Yenyol Gazetesi'nin tenkidine uğramıştır. Gazetenin 25 Teşrinisani 1341 tarihli nüshasında konu hakkında şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Türk şirketinin tedvirine ecnebilere amele aramak, ihaneti vataniyeden maddudur. Kendi ihtiyacını kapatacak metin pazulara sahipken, bir Türk şirketi müstahdeminin ecnebilere olduğunu görmek kadar elim bir hadise mutasavver değildir. Bir Türk şirketinin muamelesi resmîyesinde hatta sahibi salahiyyet bir ecnebi imzasının görülmemesine şiddetle taraftar olan inkılâpçı Türk gençliği bu hadiseden fevkalade müteessirdir.”⁸

1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon Ticaretine Yön Veren Kuruluşlar

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilanına gelinceye kadar, Trabzon ticaretinin içinde bulunduğu maddi ve psikolojik durum hakkında bilgi verdikten sonra, makalemizin asıl konusuna geçmemiz mümkündür. Makalemizin konusu, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra hazırlanıp Mart 1925'te Ticaret Vekâleti Mecmuası'nda yayınlanan “*Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye, Trabzon Mıntıkası Ticaret Müdiriyeti'nin Ticaret Raporu*” isimli rapor doğrultusunda Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon'un ticari durumudur.⁹

Biz, raporda bu konular hakkında verilen bilgileri, gerektiğinde başka kaynaklarla da destekleyerek ve bir bütün halinde ortaya koymak istiyoruz.

1.1. Trabzon Ticaret Odası

Raporda, Trabzon'un işgalden kurtulmasından sonra yeniden yapılandırılan Ticaret Odası'nın başkan, başkan yardımcıları, üyeleri ve diğer görevlileri hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir.¹⁰

⁸ Yenyol Gazetesi, 25 Teşrinisani 1341.

⁹ Bu rapor aynı zamanda Ağustos-Eylül 1924 tarihleri arasında Trabzon'da çıkan Yenyol Gazetesi'nde de yayınlanmıştır. Fakat gazete nüshalarının bazıları okunamayacak kadar bozuk olduğu için, biz asıl nüsha olan Ticaret Vekâleti Mecmuası'ndaki asıl nüshayı takip edeceğiz.

¹⁰ “Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.164-5.

İsim	Görevi	Tarihi İntihabı	İştigalleri
Hacı Hamdizade Hacı Hami Efendi	Reisi Evvel	15 Mart 1336	Emlak ve akar sahibi, Envai kantariye ith. ve ihr. tüccarı
Çulhazade Hacı Kadri Efendi	Reisi Sani	15 Mart 1336	Kisarna Maden Suyu sahibi, Demir, bakır saire ith. taciri
Bekir Efendizade Hacı Hafız Rüşdi Efendi	Muavini Evvel	15 Mart 1336	Emlak ve akar sahibi, manifatura ithalat taciri
Hatipzade Mustafa Efendi ¹¹	Muavini Sani	21 Haziran 1337	Fındık içi ihracatı, envai kantariye ithalat taciri
Nemlizade Sabri Bey ¹²	Aza	15 Mart 1336	Emlak ve akar sahibi, envai kantariye ith. ve ihr. taciri
Kazazzade Hüseyin Efendi	Aza	15 Mart 1336	Emlak ve akar sahibi, manifatura tüccarı ve mahalli belediye reisi
Hacı Ali Hafizzade Hakkı Efendi	Aza	15 Mart 1336	Hırdavat ve alati ziraiye ithalat taciri
Hacı Salih Kaptanzade Ali Nazmi Efendi	Aza	15 Mart 1336	Envai kantariye toptan ve perakende tüccarı
Hamzazade Ali Efendi	Aza	15 Mart 1336	Dahili vilayet üzerine her nevi emtia ithalat ve mevaşi ihracat tüccarı
Hacı Ali Hafizzade Mehmed Salih Efendi	Aza	21 Mart 1338	Fındık içi, tütün ihracatı, envai muhtelif ve manifatura taciri
Sadıkkzade Cafer Kaptan Efendi	Aza	39 Kanunusani 1339	Sadıkkzade Vapurları Şüreka ve Acentesi, envai zahire ve kantariye tüccarı
Yunuszade Şefik Efendi	Aza	2 Teşrinisani 1340	Envai kantariye ithalat ve ihracatı, komisyonculuk, Gaz Şirketi acentesi
Hacı Kadızade Tahsin Efendi	2.Katip ve Sandık Emni	18 Teşrinievvel 1335	
Saraçzade Mehmed Lütfi Efendi	Oda Simsarı	1 Mayıs 1337	

Ticaret Odası'nın gelir ve gideri konusunda ise, 1924 bütçesi rapor hazırlanırken tam anlamıyla şekillenmediği için, 1923 yılı bütçesi hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre; Ticaret Odası'nın 1923 yılı varidatı

¹¹ Hatipzade Mustafa Efendi, Trabzon'un en eski ailelerinden birisi olan "Hatipzadeler" ailesine mensuptu. 1886'da Mürteza Bey'in oğlu olarak dünyaya gelmişti. Avrupa'ya fındık ihracatı yapmakla meşhur olmuştu. Mustafa Efendi, birkaç yıl sonra Trabzon Ticaret Odası Başkanı olmuştur. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, III, 1930-1932, s.515.

¹² Nemlizade Sabri Bey 1863 Trabzon doğumluydu. Kendi gayretleriyle ithalat ve ihracat alanlarında Trabzon'un ileri gelen tüccarları arasına girmişti. Mecidiye ve Osmaniyeye nişanları sahibi olan Sabri Bey, sonraki yıllarda belediye meclisi ve Trabzon Türk Ocağı üyesi olarak da görev yaptı. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, III, s.550.

1.675 lira 85 kuruş, 1923 yılı masrafı 763 lira 86 kuruş olup, 1924 senesine devreden fazlası 911 lira 98 kuruştur.

1.2. Trabzon Ticaret Mahfili/Kulübü

Meşrutiyet devrinde kurulmuş olup Milli Mücadele döneminde yeniden yapılandırılan Trabzon Ticaret Odası'nın yanı sıra, 1923'ten itibaren vilayetin ticaret hayatına giren bir diğer kurum da Trabzon Ticaret Mahfili'dir. Kulübün kuruluş tarihi 18 Mart 1923'tür. Kulüp yöneticileri tarafından hazırlanarak Türkiye İktisad Mecmuası'na gönderiler bir yazıda, kulüp hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

“Tacirleri asri usuli vesait ile çalışıp ecnebi müesseselerine rekabetini mümkün kılacak bir mecraya sevk edebilmek azim ve gayesiyle merbuten takdim edilen nizamname dahilinde teşekkül ederek birkaç gün mukaddem küşadı icra edilen kulübümüz şahrahi azminde ilerleyebilmek için çok defalar heyeti muhteremenizin de tenvirine ihtiyaç göstereceği tabii olduğundan, aramızda daimi münasebat ve muhaberatı müstelzem bir rabitanın elzemini tebarüz etmektedir. Binaenaleyh memleketimizde Türk iktisadiyatını himaye ve inkişaf ettirmek için icab ederse müttehiden çalışmak ve iki memleketi alakadar edecek mesaili tüccariye ve teşebbüsati iktisadiyemizden yekdiğerimizi haberdar etmek mucibi faide görülmüş olmakla bu hususta heyeti muhteremenizin muvafakatını temenni eyleriz.”¹³

Trabzon Ticaret Mahfili Nizamnamesi aşağıdaki gibidir:

“Madde 1: Trabzon tüccarlarının malumatı meslekiyelerini tezyid, istirahat zamanlarını faydeli bir surette emrar ve bilumum tüccar beyninde samimi bir temas teminiyle, hayatı umumiyei iktisadiyenin tevsi ve tekâmülü maksadını istihdafen Trabzon Ticaret Kulübü namıyla bir müessese teşkil olunmuştur.

2. Memleketin iktisadiyatına müteallik bilumum mesaili ile iştigal kulübün başlıca vezaihindendir.

3. Kulübe dahil olacak zevattan mahiye azami iki lira alınacaktır. Kulüp azasının miktarı çoğaldıkça heyeti idare işbu ücreti mahiyeyi ihtiyaca nispetle tenzil edebildiği gibi, lüzumu halinde altı aylık kadar taahhüt miktarını defaten talep etmek hakkını da haizdir.

4. Kulübe dahil olacak zevat kulübün programını kabul manasını tazammun etmek üzere, kulübün defteri mahsusuna isim ve sanatı ticaretiyle kaydedilecek ve imza ettirilecektir.

¹³ “Trabzon Ticaret Kulübü”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, Numara: 15, 1 Haziran 1339, s.46.

Şekli İntihap

5. Azayı umumiye her sene Martta ictima eder ve reyî hafî ile 7 kişilik heyeti idaresini intihap eyler, Kulübün bilumum umur ve muamelatını tedvir ve rüyete heyeti idaresi salâhiyettar olup, kulübün ilk heyeti idaresi 3 ay için müessisler tarafından intihap edilecek, 3 ay sonra heyeti umumiye tarafından yeniden intihap yapılacaktır ve bu heyet Marta kadar ifayı vazife edecektir.

6. Heyeti idare aralarında bir reis ve bir reisi sani ve bir katip ve bir veznedar intihap eder. Reisin gaybubetinde reisi sani her ikisinin gaybubetinde heyeti idareden en müsün (yaşlı) aza riyaset eder.

7. Kulübe ait mukarrerat ve muamelat heyeti idareden mutlak 4 zatın tahriri mazbut kararı ile icra edilir. Bu şekilde karara iktiran etmeden kulüp namına hiçbir şey yapılamaz.

8. Kulübün işletme urunun tanzim doğrudan doğruya heyeti idareye aittir.

9. Heyeti idare azasından herhangi bir hasbezzarure gaybubeti anında azayı cemiyet arasından bir vekil tayin edebilir. Bu suretle tayin edilen vekiller heyeti idareye riyaset edemeyip ancak muvakkat aza sıfatıyla ifayı vazife ederler.

10. Her sene Mart iptidasında heyeti idare intihabı için riyaset tarafından azayı umumiye ictimaya davet edilir. İlk ictimada azayı cemiyetin sülüsünü mevcut ise intihabat icra, değilse bir hafta temdidi müddet edilerek ikinci defa davette her kaç kişi ictima ederse etsin heyeti idare intihabı icra edilir.

11. Kulüp azasının sülusu batakrir heyeti idarenin umumunun veya azadan lüzum gördüğü zevatın tebdilini talep ederse, heyeti idare reisi keyfiyetten azayı umumiyeyi haberdar edip umumunun davet eder ve intihabı madde mucibince yeniden intihabatı icra ettirir. Fakat bu suretle tecdidî intihap talebi senede bir defadan fazla yapılamaz.

12. Heyeti idareden istifa veya sair suretle inhilal vukuunda ihtiyat azadan en fazla rey alan münhalata tayin edilir.

13. Ticarete müteallik ictimaatın gayrisinde mukayyet olmayan zevat, ancak mensubinin refakatiyle kulübe gelebilir.”¹⁴

Ağustos 1923'te Trabzon Ticaret Kulübü'nün yeni idare heyetine Hacı Ali Hafızzade Mehmed, Subaşızade İhsan, Dedezade Kamil, Hacı İzzetzade Hasib, Polathanelizade Celal, Kırallızade Ali, Kazancızade Hüseyin Efendiler seçilmişlerdir. Hacı Ali Hafızzade Mehmed ve İhsan Efendilerin istifaları

---

¹⁴ “Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.178-9.

üzerine yerlerine yedek üyelerden Serdarzade Hamdi ve Kitabçızade Ali Efendiler getirilmiştir.¹⁵

Bizim temel kaynağımızı teşkil eden raporda ise, kulübün 1924-25 dönemindeki yöneticileri hakkında şu bilgiler verilmektedir:¹⁶

Reis: Kitabçızade Mehmed Efendi, tuhafiyeye ve manifatura tüccarı.

Reisi sani: Hacı Yakupzade İbrahim Efendi, manifatura tüccarı.

Katip: Pulathanelizade Celal Efendi, attariye tüccarı.

Veznedar: Hacı Mollazade Kemal Efendi, tütün ihracatı, manifatura vesaire tüccarı

Aza: Hacı İzzetzade Hasib Efendi, tütün, fındık ihracat ticareti ve komisyoncu.

Aza: Gazazzade Ahmed Cemal Efendi, pamuk ve iplik ticareti.

Muhtemelen sık sık yönetici değiştiren ve tüccarlar arasındaki bazı çekişmelerden zarar gören kulüp hakkında, esas aldığımız rapor şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Memleketin iktisadiyatına müteallik bilumum mesail ile iştiğal edecekse de, maatteessüf hiçbir faaliyetleri görülmemektedir.”

1.3. Trabzon Ticaret Mektebi

Aslında uzun süreden beri dillendirilen ve açılması gerektiği sık sık vurgulanan Ticaret Mektebi'nin açılmasına 1923 yılı ortalarında karar verilmiş, fakat bina sıkıntısı yüzünden mektep uzun süre açılmamıştı. Mektebin açılışı ancak 18 Nisan'da gerçekleşti. Mektep için Kemerkaya'daki emvali metruke binası uygun görülmüştü. Böylece Cumhuriyet hükümetleri tarafından Anadolu'da ilk defa Trabzon'da Ticaret Mektebi açılmıştır.¹⁷

Temel kaynak olarak ele aldığımız raporun son kısmında Trabzon Ticaret Mektebi hakkında bilgi verilmiştir.

Raporda, Trabzon Ticaret Mektebi'nin öğretmen kadrosu hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir.

Müdür: (Hamamizade) İhsan Bey: Bu göreve getirilmeden önce İstanbul Ticaret Yüksek Mektebi'nde muallimlik yapan İhsan Bey,¹⁸ Türkçe, muharrerat, neşriyat ve muhaberatı ticariye dersleri vermekteydi. Bu tarihte ahvali sıhhiyesi dolayısıyla mezundu.

İbrahim Hilmi Bey Hesabı Ticari ve Mali dersleri vermekteydi.

¹⁵ *İstikbal*, 21 Ağustos 1339.

¹⁶ “Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.165-6.

¹⁷ *İstikbal*, 20 Nisan 1340.

¹⁸ *İstikbal*, 22 Şubat 1340.

Yusuf Ziya Bey Usulî Muhasebeî Ticariye ve Maliye dersi vermekteydi. Hizmeti maksure dolayısıyla silah altındaydı. Dersleri vekâleten idare ediliyordu.

Halid Bey: Malumatı ticariye ve malumatı hukukiye dersi veriyordu.

Halid Bey: Malumatı tabiiye ve fizik kimya dersi veriyordu.

Süleyman Bey: Malumatı iktisaiye, iktisat, ihşaiyat, hukukî ticaret dersleri veriyordu. Hizmeti maksure dolayısıyla silah altındaydı. Dersleri vekâleten veriliyordu.

Muhtar Bey: Coğrafya ve İktisadi Coğrafi dersleri veriyordu.

Lütfî Bey: Emtiai ticariye dersi veriyordu. Hizmeti maksure dolayısıyla silah altındaydı. Dersleri vekâleten veriliyordu.

Kemal Bey: Daktilografî ve Fransızca dersleri vermekteydi.

Yusuf Ziya Bey: Hüsni Hat dersi veriyordu. Hizmeti maksure dolayısıyla silah altındaydı ve dersleri vekâleten veriliyordu.

Rusça, İngilizce ve resim dersleri boş geçiyordu. Hoca bulunmadığı için.

Görüldüğü gibi Trabzon Ticaret Mektebi, açıldığı tarihlerde, büyük bir öğretmen sıkıntısı yaşamaktaydı. Birçok öğretmen silah altına alındığı için, dersler vekâleten veriliyordu. Müdür Hamamizade İhsan Bey ise, rahatsızlığı nedeniyle mezundu.

1925 itibarıyla Ticaret Mektebi “Kısmî Evvel” ve “Kısmî İlmi” olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. İlk kısımda tek bir sınıfta 12 öğrenci okuyordu. İkinci kısımda ise birinci sınıf birinci şubede 43, ikinci şubede 34 olmak üzere toplam 77 öğrenci eğitim görüyordu. Bu durumda Ticaret Mektebi’nin toplam öğrenci sayısı 89 idi.¹⁹

1.4. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trabzon’da Bankacılık

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Trabzon’da faaliyet gösteren iki banka vardı. Bunlardan Ziraat Bankası’nın 1890’da 5.000 lira sermaye ile kurulmuşken,²⁰ Osmanlı Bankası, bir yıl sonra, Kasım 1891’de açılmıştı.²¹ Bu iki banka, Trabzon ticaretinin iyice daralmaya başladığı bir dönemde açılmıştı ve bu bankaların belirtilen dönemde ticari anlamda pek fazla bir katkı

¹⁹ “Trabzon Vilayeti’ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.190.

²⁰ “Report for the Year 1890 on the Trade of the Consular District of Trebizond”, *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Turkey*, Foreign Office, 1891, Annual Series, No: 878, London, 1891, s.6.

²¹ “Report for the Year 1891 on the Trade of the Vilayet of Trebizond”, *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Turkey*, Foreign Office, 1892, Annual Series, No: 1059, London, 1892, s.4.

sağladığı söylenemezdi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ziraat Bankası'nın kazalarda da teşkilatı vardı. Osmanlı Bankası ise sadece şehir merkezinde faaliyet göstermekteydi.

1924 itibarıyla Ziraat Bankası'nın müdürü İnyetullah Bey, Muhasebecisi Ali Efendi'dir. Osmanlı Bankası'nın Birinci Direktörü Misyo Ruboli, İkinci Direktörü Edmon Kolaro'dur.²²

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon'da bunlardan başka banka bulunmadığı gibi, banka muamelesini ifa edebilecek herhangi bir diğer müessese de yoktu. Dolayısıyla iş yapmak için paraya ihtiyacı olan tüccarlar, bu iki bankadan başka bir yere müracaat edemiyorlardı.

Halbuki özellikle fındığın ihraç dönemlerinde, yerli tüccarın büyük bir kredi ihtiyacı ortaya çıkıyordu. Trabzon tüccarı, özellikle 1925'te bol miktarda üretilen fındığı iyi bir fiyatla Avrupa'ya satma derdine düşmüş, fakat bu konuda şahsi sermayeleri yetersiz olduğundan ve Ziraat ve Osmanlı Bankalarından gereği gibi kredi alamadığından, yabancı sermayeye müracaat etmeyi düşünmüştü. Bu arada hükümet ile Osmanlı Bankası arasında yapılan görüşmelerde, bu bankanın Trabzon için kredisini artırma kararı aldığı haberi tüccarları sevindirmişti. Çünkü bu banka, 1925'in ortalarında tüccarla muamelelerini tamamen kesmişti. Fakat bu konuda herhangi bir adım atılması Trabzon tüccarını son derece üzmüş ve fındık ürünü beklenen altında bir fiyatla satılmaya başlanınca, ilgili makamlara bir telgraf göndererek Trabzon Osmanlı Bankası direktörü şikâyet edildi. Telgrafta yer alan aşağıdaki ifadeler, Trabzon tüccarının sermaye konusunda yaşadığı sıkıntıyla birlikte, milli ekonomi anlayışına da işaret etmektedir.

“Burada bir Osmanlı Bankası şubesi direktörlüğünde İzmir'de doğmuş ve büyümüş, Rum bozması Levanten Ruboli isminde birisi vardır. Bu adamın buradaki vazifesi, İstanbul ve sair mahallerdeki bankalar ile tesisi münasebet etmek iktidarını henüz elde edemeyen birtakım tüccarı kambiyo muamelesinde soymak ve ondan başka Müslüman ve Türk tüccara bankasının kasalarını kapayıp burada şubeleri bulunan birkaç ecnebi müessesesine açmak suretiyle henüz inkişaf edemeyen Müslüman ve Türk tüccarını soydurmaktır. Bu direktörün muamelesi bununla kalmayarak ve aynı zamanda bu memlekette ef'al ve harekâtıyla siyaseten şüpheli bir şahıs görünmekle beraber, ahvali hususiyesi dahi şayanı ıstıbahtır. Muayyen saatlerde erbabı müracaatı kabul etmeyerek hevesatı şahsiyesiyle meşul olmakda ve binnetice birçok tüccarı hakaretle reddetmektedir. Desti muavenetini daima erbabı iktisadın üzerinden eksik etmeyen hükümeti Cumhuriyetimizin bu adamın tüccarlara yaptığı ve

²² “Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.174.

yapacağı hakaretlerin temadisine müsaade etmeyeceğine katiyen kani olduğumuza binaen arzı keyfiyet ediyoruz. Binaenaleyh çok rica ve istirham ediyoruz ki, evvela bu Direktör Ruboli'nin acilen tebdilini, saniyen bankanın vücudu erbabı ticaretin derecesine göre ikrazat maksadına matuf ise, onun da bilamuhal temini esbabının istikmali ve bu banka da hayatı iktisadiyemize muavenette bulunacağı memul değilse, az çok varlık göstermek suretiyle muavenetini deriğ etmeyen Ziraat Bankası'nın tevsii muamelatına delalet buyurulmasını ehemmiyeti mahsusa ile rica ve her iki şık hakkındaki istirhamatımızın asarı fiiliyatına arzı intizar eyleriz efendim.”

Bu telgrafın altında Belediye Reisi Hüseyin Hamdi, Ticaret Odası Reis Vekili Mustafa, Ticaret Mahfeli Reisi Celal Beylerle birlikte önde gelen 31 Trabzon tüccarının ismi vardı.²³

Muhtemelen bu telgrafın ve Trabzon tüccarının yaptığı diğer müracaatların etkisiyle, Osmanlı Bankası Trabzon şubesinin kredi oranı artırılmıştır.²⁴

Bir müddet sonra Banka Direktöre Ruboli'nin yerine bir başkasının göreve getirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1927 tarihli bir yıllıkta, Osmanlı Bankası'nın müdürü Guistini Antoine, müdür yardımcısı Vidal Jean ve veznedarı Şakir Süleyman Bey olarak görülmektedir.²⁵

2. Tüccarlar, Ticarethaneler ve Şirketler

2.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon Tüccarları

Ele aldığımız raporda, 1923-24 döneminde Trabzon Ticaret Odası'na kayıtlı olan Trabzon tüccarlarının isimleri ve hangi işlerle uğraştıkları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.²⁶ Tüccarlar, sermayelerinin büyüklüklerine göre birinci, ikinci ve üçüncü sınıf olarak ayrılmıştır. Özellikle birinci sınıf tüccarlar arasında az da olsa Avrupalı ve İranlı tüccarların bulunduğu, ayrıca bazı Avrupa şirketlerinin Trabzon şubelerinin de birinci sınıf ticarethaneler arasında yer aldığı görülmektedir.

Birinci Sınıf Tüccarlar, İthalatı ve İhracatı:

Hacı Ali Hafızzade Hasan Rıza: Manifatura ve kantariye, fındık,

²³ *Yeniyol*, 24 Eylül 1341.

²⁴ *Yeniyol*, 24 Eylül 1341.

²⁵ *Annuaire Oriental, Oriental Directory, Adressbuch des Orients, Edition 1927*, Editeur: John A. Rizzo, Galata, Constantinople, s.410.

²⁶ “Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.166-170.

fasulye, yumurta, tütün, koyun vs.

Hacı İbrahimzade Biraderler: Muhtelif kantariye-fındık, fındık içi, fasulye, yumurta

Kızzade Şevki ve Şürekası: Dakik, kantariye, tütün, fındık, fasulye vesaire

Nemlizade Mahdumları: Manifatura, kantariye ve Pake acentesi-tütün, fındık vesaire

Nemlizade Biraderler: Muhtelif kantariye, kösele vesaire-Tütün, çiriş, kitre vesaire

Dedezade Kamil Efendi: Muhtelif kantariye, kösele, fındık içi, fasulye, yağ vesaire.

Dedezade Hami Efendi: Muhtelif kantariye-fındık içi, fasulye, yağ.

Subaşızade İhsan Efendi: Muhtelif kantariye- fındık içi, fasulye, yağ

Usta Ömerzade Ali Beşe Efendi: Muhtelif kantariye, fındık içi.

Hacı Mollazade Biraderler: Manifatura, kantariye, tütün

Hacı Haşımzade Hacı Abdullah Efendi: Envai kantariye-fındık vs.

Hacı Ali Hafızzade Ömer Efendi: Envai kantariye- fındık, yumurta, fasulye.

Kasımzade Biraderler: Manifatura-Mevaşi ve saire ihracatı ve müteahhitlik

Sadıkzade Biraderler: Muhtelif kantariye-fındık vesaire

Hacı Yakupzade Biraderler: Manifatura-pastırma

Hamzazade Ali Efendi: Manifatura-çiriş, pamuk, kitre

Mürtezazade Tursun Efendi: Manifatura-çiriş, pamuk vesaire

Kefelizade Hacı Hafız Efendi: Manifatura eşyası-fındık içi

Kazazzade Hüseyin Efendi: Manifatura

Bekir Efendizade Hacı Hafız Rüşdi Efendi: Manifatura

Serdarzade Hacı Salih Efendi: Pamuk ve iplik

Dahkanzade Zihni Efendi Mahdumları: kantariye-fındık içi

Müftüzade Hacı Mehmed Efendi: Zahire ve kantariye

Hacı Yusufzade Mehmed ve Mürtezazadeler: Manifatura ve kantariye

İrani Meşhedizade Ali Efendi: Transit İran eşyası-transit eşyası, halı vs.

Yusufzade Gulam Ramazan Efendiler: Transit eşyası-İran'dan transit eşyası

Anadolu Ticaret Şirketi, Celaleddin Bey: Çay, kahve, şeker vs-av derisi vs. ihraç ve Otomobil Kamyon Şirketi

A.K. Teofilaktos Ticarethanesi: Çay, kahve, fındık içi.

Ğ. Kabayanidi Ticarethanesi: Çay, kahve, fındık içi

Hans Hostraşr İsviçre Ticarethanesi: Çay, kahve, gön vs.-Her türlü emtia ihracat, komisyonculuk

J.J. Hostraşr İsviçre Ticarethanesi: Çay, kahve, gön vs.-Her türlü emtia ihracat ve komisyonculuk.²⁷

İkinci Sınıf Tüccarlar:

Yunuszade Şefik Efendi: Gaz, benzin, makine yağı vs-fındık vs.

Hacı Hamdizade Atıf Efendi: Kantariye-fındık vs.

Hacı Hamdizade Afif Efendi: Kantariye-fındık vs.

Hatıpzade Mustafa Efendi: Kantariye-fındık içi

Karaçengelolu Sadullah Efendi: Dakik ve zahire-fındık vs.

Nuhzade Arif Efendi: Dakik ve zahire-fındık vesaire

Ekmekcizade Nuri Efendi: Dakik ve zahire-fındık vesaire

Tütüncüzade Zİver Efendi: Manifatura-pastırma

Mescizade Biraderler: Gön, kösele ve kunduracı eşyası-pastırma

Dedezade Şükrü Efendi: Kantariye ve zahire-pastırma

Barutczade Hacı Ahmed Efendi: Kantariye ve zahire-pastırma

Cekerzade Hüseyin Hüsnü Efendi: Manifatura-av derisi

Hacı Dervişağazade Biraderler: Manifatura-fındık vs.

Harnamazade Baki Efendi: Atariye-fındık vesaire

Müftüzade Temel Ğumi Efendi: Tuhafiye-fındık vesaire

Bayburtlu Ömer Ağazade Mehmed Efendi: Kantariye

Hacı Arif Kapudanzade İbrahim Efendi: Kantariye

Hacı Hüseyinzade Ahmed Rıza Efendi: Gön, kösele ve dabağata müteallik eşya

Hacı Dursunzade Biraderler: Manifatura

Bökrizade Hacı Musa Efendi: Manifatura

Hacı Harunzade Faik²⁸ ve Mahdumları: Tuhafiye

²⁷ Zürih merkezli J.İ. Hohstrosser Şirketi, Cumhuriyet'in ilan edildiği tarihte, yaklaşık yarım asırdır Trabzon ve çevresinde faaliyette bulunmaktaydı. Bu şirketin İstanbul, Samsun ve Giresun'da da şubeleri vardı. 1923'e gelinene kadar şirketin Trabzon Müdürlüğü yabancıların elinde iken, Ağustos 1923'te bu görev Cezmi İhsan Murat ve ortakları şirketine verilmiştir. *İstikbal*, 22 Ağustos 1339; Bir müddet sonra şirketin Trabzon'daki müdürü 1891 Selanik doğumlu olan Süleyman Beyzade Nihat Bey olmuştur. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, III, s.528; Metinde görüleceği üzere, bu şirket Trabzon'da çeşitli alanlarda faaliyette bulunuyordu. Özellikle birçok yabancı şirketin Trabzon'daki acenteliğini yapmaktaydı.

²⁸ Hacı Harunzade Faik Bey şehrin en eski ailelerinden birine mensup olup 1877'de Trabzon'da doğmuştu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon'un en büyük tuhafiyeye mağaza-

- Bekarzade Ali Efendi: Kantariye
Bekarzade Şevki Efendi: Kanatriye-fındık içi
Hacı Alizade Mehmed Efendi: Manifatura
Sürmeneli Karahasanzade Hulki Efendi: Manifatura
Hacı Mucikzade Mehmed Efendi: Manifatura
Velizade Tursun Efendi: Manifatura eşyası
Kefelizade Gülşen ve Mahmud Efendiler: Manifatura eşyası
Baltaoğlu Ali Efendi: Dabağata müteallik eşya
Molla Mustafazade Tevfik Efendi: Kantariye muhtelif-av derisi
vesaire
Hacı Salih Kapudanzade Ali Nazmi Efendi: Kantariye muhtelif
Çulhazade Hacı Kadir Efendi Mahdumları: Bakır, demir, dakik
kimyevi gübre-Kisarna maden suyu
Hacı İzzetzade Hüseyin Efendi ve Şeriki: Tütün, fındık
Polathanelizade Biraderler: Atariye, zücaciye
İmamzade Biraderler: Atariye, zücaciye
Hacı Hatatzade Eşref Efendi: Hırdavat, cam vesaire
Kalyoncuzade Biraderler: Tuhafiye
İskenderzade Şefik Efendi: Pamuk, iplik
Memiş Yazıcızade Abdullah Efendi Mahdumları: Kantariye, kimyevi
gübre vesaire-fındık, fasulye, yağ vesaire
Kürtzade Biraderler: Fındık içi
Abdullah Efendizade Kitabi Hamdi Efendi: Envai kırtasiye
Hacı Hakkızade Salih Efendi: Kereste ve debbağiye
Karakullukçuzade Hüseyin Hüsnü Efendi: Manifatura
Afacanzade Ahmed Hamdi ve Mahdumları: Manifatura
Ballızade Bekir Efendi: Manifatura
Kitapçızade Mehmed Efendi: Tuhafiye ve manifatura
Osman Zeki Koyuncu: Tuhafiye
Dalzade Mahmud Efendi: Kantariye-fındık vesaire
Hacı Kadızade Tahsin Efendi Mahdumları: Kereste
Kazazzade hmed Cemal Efendi: İplik ve pamuk
Çakmakçızade Hacı Hafız Efendi: Fındık içi tüccarı

---

sının sahibiydi. Manifatura, mobilya, makine, gramofon, plak, radyo, yazı makinesi, fotoğraf malzemesi gibi her nevi eşya ticareti yapmaktaydı. Aynı zamanda Trabzon Yıldız Sine-ması'nın sahibiydi. Her nevi eşya ithalat ve ihracat komisyonculuğu şubeleri bulunuyordu. Ayrıca, her türlü ticari sorulara cevap vermek için bir istihbarat yazıhanesi vardı. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, III, s.410.

Üçüncü Sınıf Tüccarlar:

Çakırzade Veysel Efendi: Kantariye-Balık yağı ihracı

Nimbikzade Kamil Efendi: Kantariye-fındık vesaire

Kumruzade Dilber Mehmed Efendi: Kantariye, yumurta talaşı vs-fındık, fasulye, yemiş, pastırma

Hacı Ahmedzade Biraderler: Zücaciye-pastırma

Osman Daizade Mehmed Efendi: Kantariye-fındık

Memiş Yazıcızade Biraderler: Kantariye-fındık

Nemlizade Tahsin Efendi: Kantariye

Kantarcızade Mehmed Efendi: Manifatura

Hacızade Şükrü Efendi: Manifatura

Çilingirzade Halim Efendi: Manifatura

Sarıcazade Mahmud Efendi: Tuhafiye ve manifatura

Çulhazade Mehmed Efendi: Manifatura

Dizdarzade Rüşdü Efendi: Kantariye

Çakmakçızade Abdullah ve Şeriki: Kantariye

Melekzade Hasan Efendi: Yumurta ihracatı

Bayrakdarzade Şükrü Efendi: Dabağat-balık yağı

Oğuzluzade Rasim Efendi: Kantariye-Fındık ihracatı

Rumelilizade Mustafa Efendi Mahdumu: Kantariye-balık yağı ihracatı

2.2. Trabzon Merkezinde Mevcut Ticaret Evleri

İncelediğimiz raporda, 1923-24 temettü defterlerine nazaran, Trabzon şehir merkezindeki ticarethaneler aşağıdaki gibi verilmiştir.²⁹

	Esnaf	Tüccar	Toplam
Bezzaz ve Manifatura	98	23	121
Kantariye ve Bakkaliye	289	16	305
İplik ve Pamukçu	4	2	6
Zücaciye ve Çanakçı	5	5	10
Çarık, Göncü ve Köseleci	13	5	18
Attar ve Kırtasiyeci	38	7	45
Tuhafiyeci	20	5	25
İpçi, Urgancı	-	5	5
Hazır ve Müstamel Elbiseci	-	88	88
Camcı ve Hırdavatçı	5	2	7
Zahireci, Manav, Müteferrik Eşya	35	-	35
Tahtacı ve Keresteci	13	3	16

²⁹ “Trabzon Vilayeti’ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.166-170.

Fırıncı	43	-	43
Matbaacı	3	-	3
Fotoğrafçı	2	-	2
Otomobil ve Kamyoncu	28	-	28
Hancı ve Arabacı ³⁰	24	-	24
Otel	19	-	19
Kıraathane ve Kahvehane	89	-	89
Aşçı ve Lokanta	35	-	35
Kasap	27	-	27
Sinema	1	-	1
Eczacı	5	-	5
Berber ve Perukar	27	-	27
Gümrük Komisyoncusu	12	-	12
Hamam	5	-	5
Fayton, Araba	27	-	27
Yük Nakliye Arabacısı	30	-	30

Raporda ticaret evleri verilirken, toptan ve perakende satış ayırımı yapılmıştır. Tüccar kısmında toptan mal alış veriş yapanlar, esnaf kısmında ise tüccarlardan aldığı malı halka perakende usulüyle satanlar kastedilmiştir. Ayrıca, halkın gıda, ulaştırma, barınma, dinlenme ve eğlenme ihtiyaçlarını karşılayanlar da esnaf grubu içinde verilmiştir. Raporda, imalat ve tamirat grubuna dâhil esnafa ait olan “sanayi evleri” de verilmiş olmakla birlikte, biz bunları listeden çıkararak, sadece ticaret evlerini vermeye çalıştık.³¹

2.3. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trabzon’da Şirketler

Bu dönemde Trabzon, şirketleşme açısından diğer birçok Anadolu vilayetine göre oldukça ilerdeydi. Büyük bir bölgenin Avrupa’ya açılan kapısı durumundaki Trabzon, eskiden beri birçok Avrupalı şirketin faaliyet alanıydı ve bu durum Cumhuriyet’in ilk yıllarına da yansımıştı. Raporda, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Trabzon’da mevcut şirketler, iştigalleri ve sorumluları hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir.³²

³⁰ Modernleşme sonucunda hancılık ve arabacılığın yerini kamyonculuk ve otelcilik almaya başlamıştır.

³¹ 1925 yılına ait yukarıdaki rakamlarla karşılaştırma yapmak üzere, 1928 yılı ortalarına ait şu bilgiyi vermek mümkündür: 1928 yılı ortaları itibarıyla Trabzon’da 264 kantariye-bakkaliye, 141 manifatura-bezzaziye, 32 kasap, 67 attariye-hırdavat esnaf ve tüccarı vardı. Bkz. *İkdam Gazetesi*, 14 Ağustos 1928.

³² “Trabzon Vilayeti’ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.175.

Şirket İsmi	Trabzon Sorumlusu/Acentesi
Şark Sigorta Türk Anonim Şirketi	J.J. Hovastraş Şürekası Ticarethanesi
Osmanlı Sigorta Türk Anonim Şirketi	Osmanlı Bankası Direktörü Misyo Ruboli
Şark Duhan Türk Anonim Şirketi	Müdürü İhsan Bey
Milli Mensucat Fabrikası Kolektif Şirketi	Müdürü Kitapçızade Affan Efendi
Haloçya Sigorta Ecnebi Anonim Şirketi	Hans Hostraş ve Şeriki Pertoni Efediler
Standart Oil Gaz Ecnebi Anonim Şirketi	Satış Memuru Yunuszade Şefik Efendi
Singer Dikiş Kumpanyası Ecnebi Anonim Şirketi	Basri Efendi
Levant Marin İsorans Nakliye Sigorta Şirketi	J.J.Hostraş ve Şürekası
Lloyd Enternasyonal Nakliye ve Sigorta Şirketi	Kizzade Şevki ve Şürekası
Sukumbel Belçika Gaz Anonim Şirketi	Kizzade Dilber Mehmed ve Şeriki Ahmed
Nordoyçe Nakliyat ve Sigorta Anonim Şirketi	J.J.Hostraş ve Şürekası
Anadolu Ticaret Ecnebi Anonim Şirketi	Meslanzade Cemaleddin Bey
Union Harik ve Hayat Sigorta Şirketi	J.J.Hostraş ve Şürekası
Kontvar Maritime ve Sigorta Şirketi	J.J.Hostraş ve Şürekası
Fidolini Marikos Amerikan Sigorta Şirketi	Nemlizade Mahdumları

Görüldüğü üzere, Trabzon'daki şirketlerin hemen tamamı, Avrupalı şirketlerdi. Bunlar bölgenin fındık ve benzeri ürünlerinin Avrupa'ya ihracında ve bölgenin ihtiyacı olan gaz, benzin ve diğer mamul ürünlerin bölgeye ithalinde önemli bir rol oynuyordu. Bu durum zamanla yön değiştirecek ve Türk tüccarlar, ithalat-ihracat şirketleri kurdukları gibi, birtakım hizmetlerin halka sunulmasında da milli şirketler kurmaya başlayacaklardır. Nitekim 1926-27 yılına ait Devlet Salnamesi'ne göre; merkez vilayette 160.000 lira sermayeli Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi, 50.000 lira sermayeli Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi, Şark Sigorta Anonim Şirketi ve Türkiye Milli Otomobil Şirketi (Milli Oto) bulunmaktaydı. Aynı dönemde faaliyet gösteren yabancı şirketler ise şöyleydi.

Levant Marin Asurans Nakliye Sigorta Şirketi,
Haloçya Sigorta Şirketi

Singer Dikiş Şirketi
Norovoyçe Nakliye Sigorta Şirketi
Union Harik Miyah Nakliye Sigorta Şirketi
Kontvar Maritime Nakliye Sigorta Şirketi
Fidelini Feriks Harik, Nakliye, Sigorta Şirketi
İsviçre Milli Sigorta Şirketi
Pake Seyrisefain Şirketi
Loyd Tristino Vapur Şirketi
Sosyeta İtalyana Di Siroyçi Maritime Şirketi
Berlin Otomobil Şirketi
Zikoronhil Asirans Kompani Limited Şirketi
Loyd Enternasyonal Sigorta Nakliye Şirketi
Doyç Levant Limitet Vapur Şirketi
Doyçe Loyd Sigorta Şirketi.³³

3. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İthalat ve İhracat

3.1. Trabzon'un İhraç Ettiği Başlıca Ürünler

Trabzon'un ihraç ettiği en temel ürünler fındık, tütün, yumurta ve bir miktar tereyağı idi. Fındık, kabuklu ve iç olarak beher çuval 80 kilo itibarıyla Amerika, Trieste, Londra, Marsilya, Hamburg'a; tütün, yaprak halinde ve denkle içinde genellikle İstanbul yoluyla Amerika, Avrupa ve İskenderiye'ye; yumurta, beher sandıkta 1.400 adet olmak üzere kasalar içinde Marsilya'ya; yağlar ise tuzlu olarak fiçılar içinde İstanbul'a sevk olunmaktaydı.³⁴

Bunların dışında İstanbul ve Avrupa'ya tömbeki, fasulye, balmumu, içyağı, tiftik, koyun ve keçi derileri, reçine ve zamk, mazı, bez için iplik, meyve, sebze, kereste, şimşir ağacı, çiriş ve koyun ihraç edilmekteydi.³⁵

Trabzon'un 1923 senesi mahsulünden bir senelik ihracat yekûnu şöyledir:

12.000 sandık yumurta, 50.000 çuval iç fındık, 64.000 kilo sade yağ, 17.000 çuval fasulye, 1.200.000 kilo tütün, 5.000 sandık Yomra elması, 14.000 sandık Kisarna maden suyu. Bu ihracatın değeri 3.980.600 liradır.³⁶

Trabzon Rüşumat Başmüdürlüğü'nün verdiği bilgiye göre; 1924 senesinde Trabzon mıntkasından yabancı memleketlere 3.5 milyon lira

³³ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, 1926-1927, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, s.941.

³⁴ *Türk Ticaret Salnamesi*, İkinci Sene, 1926-1927, İstanbul, 1926, s.545.

³⁵ *Türk Ticaret Salnamesi*, Birinci Sene, 1340-1341, İstanbul, 1341, s.477.

³⁶ *İstikbal*, 5 Temmuz 1340.

kıymetinde mal ihraç edilmiş, buna mukabil 4.5 milyon lira kıymetinde ithalat yapılmıştı. Buna göre; bir önceki yıla nazaran Trabzon mntıkasının ihracatında önemli bir azalma vuku bulmuştu. Bunun en önemli nedeni, temel ihraç malları olan fındık, fasulye ve mısır üretimindeki önemli azalmaydı.³⁷

Trabzon'un Avrupa, Amerika ve İskenderiye'ye ihraç ettiği ürünler, genellikle İstanbul ve çeşitli Avrupa limanlarındaki aracılardan vasıtasıyla sevk ediliyordu. Şehirde yaşayan ve Avrupalı tüccarlarla doğrudan ve yoğun bir temasa sahip olan gayrimüslim azınlıkların mübadelesi sonrasında, Trabzon'un yerli Türk tüccarının yabancı memleketlerle doğrudan münasebeti yok denecek kadar azaldı. Böylece, malın sevkinden hasıl olan kar, İstanbul ve Avrupa'daki aracılardan eline geçmekteydi.

Trabzon tüccarının elinin İstanbul'dan öteye uzanamaması, fındık ve tütün gibi ürünlerin ulaşabileceği yeni pazarlar konusunda, yerli tüccarın hareket özgürlüğünü kısıtlamaktaydı. Tüccarlar bu yüzden, ellerindeki malı bir an önce İstanbul'a ulaştırmak ve bunları ucuz fiyatlara aracılara teslim etmekten başka bir şey yapamıyorlardı. Avrupa pazarlarına açılmış olan ve piyasaları takip eden Türk tüccarlarının sayısı yok denecek kadar azdı.

Bütün bu nedenler, tüccarın cesaretini kırmakta, mala rağbetsizliğe yol açmakta ve mahsulün üreticinin elinde kalarak çürümesine neden olmaktadır. Bu mahzurlar daha Milli Mücadele yıllarında ciddi bir şekilde ortaya çıkmış ve bunun için bazı çareler aranmıştır. Avrupa piyasalarından düzenli bilgi akışını sağlayacak ve oradaki ticaret müesseseleri ile Türk tüccarlarını birbirine tanıttak bir Ticaret Borsası kurulması fikri ortaya atılmıştır. Bu maksatla Vilayet Umumi Meclisi ikinci reisi Hakkı Bey, Mart 1922'deki meclis toplantısında bir takrir sunmuştur.³⁸ Fakat bu hayırlı teşebbüsün gerçekleşmesi pek kolay olmamıştır.³⁹

3.1.1.Fındık İhracatı

İhracat konusunda Trabzon tüccarının önünde duran ve yukarıda belirtilen sıkıntılar, en fazla fındık ihracatı için söz konusuydu. Bu dönemde Trabzon ve çevresinin en önemli ürünü olan fındık ihracatı, özellikle Marsilya'yı transit merkezi haline getiren Rumların inhisarındaydı. Böylece, bölgenin ihracatına mahreç bulmak noktasında, Türk olmayan unsurlar

³⁷ *İstikbal*, 2 Mart 1341.

³⁸ *İstikbal*, 7 Mart 1338.

³⁹ Trabzon'da borsa açılmasına dair ilk ciddi teşebbüsler Eylül 1924'te Ankara'dan gelen emirden sonra başlamış; münasip bir mahal tedarik oluncaya kadar borsa işlemlerinin yapılması için geçici olarak Ticaret Mahfeli münasip görülmüştür. *Yeni Yol*, 26 Eylül 1341.

ağırlığını koymakta ve elde edilecek paranın önemli bir kısmını ele geçirmektedir. Trabzon tüccarı köylüden aldığı fındığı doğrudan fabrikalara değil, komisyonculara satıyordu. İşte bu noktada, özellikle Rum komisyoncular devreye girerdi. Marsilya’da büyük sermayedarların bulunması, Türk tüccarlarının mal satışında lakaydi davranışı ve aracılar vasıtasıyla yapılan ihracatı, bazı kolaylıklarından dolayı, doğrudan yapılan ihracata tercih etmeleri sonucunda, hem Türk köylüsü hem de tüccarı büyük zarar etmekteydi.

Böylece Türk tüccarlarından ucuz fındık alan Rum komisyoncular, bu malları Fransa’da tutmaktan ziyade başka yerlere sevk ediyorlardı.

Cumhuriyet’in ilan edildiği tarihlerde Giresun yıllık 300.000-400.000 kantar, Ordu 130.00-180.000 kantar, Trabzon ise 180.000-250.000 kantar fındık üretmekteydi. Bütün bölgede üretilen fındık 700.000 kantar civarındaydı. Bir kantar 44 okka idi. Yani yılda yaklaşık 30.800.000 okka fındık üretilmekteydi. Bunun değeri, asgari 70 kuruştan 21.560.000 lira etmekteydi. Bu miktarın yarısını Marsilya çektiğine ve %10 transit hakkı olduğuna göre, 1.078.000 lira Rumların cebine girmektedir. Konuyla ilgili yazı, şu cümle ile sona ermektedir:

“*Bir Türk satıyor, bir Belçikalı alıyor; bir Rum niçin araya giriyor?*”⁴⁰

İşte bu sıkıntılar içerisinde, 1339 Senesi (Mart 339-Şubat 340)’nde 2.603.997 kilo kabuklu tombul, 170.321 kilo kabuklu sivri, 1.894.720 kilo fındık içi, 84.066 kilo kırık yarma iç, 99.644 kilo çürük iç sevk edilmişti. Bunlardan tahakkuk eden öşür varidatı miktarı 162.139 liraydı.

1340 Senesi (Mart 340-Şubat 341)’nde 2.450.006 kilo kabuklu tombul, 1.756.639 kilo fındık içi, 34.390 kilo kırık yarma iç, 73.530 kilo çürük iç, 2.614 kilo karalkalak fındık sevk edilmişti. Bunlardan elde edilen öşür geliri 262.468 liraydı.

Üretilen fındığın hepsi senesi içinde sevk olunamıyordu. Öşür geliri ürünün sevki sırasında tahakkuk ve tahsil edilmekteydi.⁴¹

Trabzon’un 1341 yılı fındık mahsulü, yakın bir dönemde görülmemiş kadar bol olmuştu. Bu durum her üretici köylüyü, hem de tüccarları son derece sevindirmişti. Tütün mahsulü ise, havaların kurak gitmesi yüzünden aynı yıl son derece az olmuştu. Bu iki ürün, Trabzon’un en önemli ihraç ürünüydü. Özellikle fındık, Trabzon’un birçok mamul madde için Avrupa’ya akıttığı paranın bir kısmının geri alınması yolunda önemli bir üründü. Böylece Trabzon ve bütün Karadeniz bölgesinin ihracat-ithalat dengesi bir

⁴⁰ *İstikbal*, 22 Temmuz 1340.

⁴¹ “Trabzon Vilayeti’ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye”, s.184.

nebze olsun sağlanmış oluyordu. Bununla birlikte Trabzon tüccarları, Ziraat ve Ticaret Bankalarından gereği kadar kredi alamadıkları için, büyük sıkıntı çekmekteydi. Bu durumda gerek üretici köylü gerekse tüccarlar, ecnebi şirket ve sermayedarların menfi tesiri altında kalmaktaydı.⁴²

Trabzon tüccarı Harbi Umumi'den beri, ancak 1925 yılında, kendilerini memnun edecek derecede fındık ürünüyle tanışmıştır. 1925 yılı fındık ürününün tahmini bedeli 10 milyon liraya çıkmaktaydı.⁴³

Alınan bazı tedbirlere rağmen, 1341 fındık ürünü istenilen fiyata satılamamıştır. *Yeni Yol* Gazetesi'nin İkdam'dan iktibasen verdiği 25 Teşrinisani 1341 tarihli haberine göre; bir İngiliz lirası 122 Frank, bir Türk lirası 14.50 Franga çıktığı halde, Trabzon fındık içinin 100 kilosu 1190-1200 Franktan satılmaktadır. Buna mukabil İtalya ve İspanya fındık içi ise 1500-1600 Franga satılmaktadır. 1 kilo tatlı kayısı çekirdeği için 14 Frank, 1 kilo çam fıstığı 15 Frank, 1 kilo tatlı badem içi 19 Franga satıldığı halde, bunlardan daha değerli olan fındık içi 12 Franga satılmaktadır. Gazetede konuyla alakalı olarak şu yorum yapılmaktadır:

“Bizde bu sene fındık içi mahsulü çok ise de, buna mukabil her tarafta kuru meyve mahsulü pek azdır. Bu azlığa rağmen kambiyo buhranı dolayısıyla memaliki ecnebiyeden Fransa'ya badem vesaire gibi kuru meyveler gelmemektedir. Biz ise binlerce çuvalları, sanki badı heva bulmuşuz gibi, Fransa'ya göndererek, ucuz pahalı bakmayarak satıyoruz...”

Gazetedeki habere göre, fındığın bu kadar ucuz fiyata ve bol miktarda Avrupa pazarlarına gönderilmesinin birinci müsebbibi hükümet yetkilileridir. Zira Türkiye'de fındık ihracatı konusunda belirli bir hükümet politikası yoktu. İsteyen istediği kadar fındığı alıp Avrupa'ya gönderiyordu. Fındık tüccarlarını bir araya getirecek bir sendika veya kooperatif olmadığı için, Türk tüccarlar mal satma konusunda adeta yarış yapmakta ve bu yüzden fındık fiyatlarını düşürmekteydi. Halbuki bu konuda belirli bir sınırlama getirilmeli ve Türk fındığının Avrupa pazarlarında birikerek değer kaybetmesinin önüne geçilmeliydi.⁴⁴

3.1.2. Fasulye İhracatı

Trabzon'dan, 1924 yılı Eylül başından 1925 yılı Şubat sonuna kadar

⁴² Bekir Sükütü, “İktisadiyatımız ve Bankaların Vazifesi”, *Yeni Yol*, 24 Eylül 1341.

⁴³ *Yeni Yol*, 24 Eylül 1341.

⁴⁴ *Yeni Yol*, 25 Teşrinisani 1341.

668.893 kilo fasulye ihraç olunmuş ve 21.197 lira öşür geliri elde edilmişti. Fiyatların pek düşük ve talebin az olmasından dolayı malın önemli bir kısmı üretici ve tüccarın elinde kalmıştı. Bundan önceki senelerde aşar kısmen bedelen mültezime ve köy ahalisine ihale edildiği için, vilayetin yetiştirmekte olduğu fasulyenin tam miktarı tespit olunamamıştı. Ancak 1919 senesinde öşür olarak 181.310 kilo yazılmıştır ki, buna göre hesap edilince, belirtilen tarihte 1.269.000 kilo mahsul yetiştirilmişti.⁴⁵

3.1.3. Tütün İhracatı

Trabzon ve kazalarında 1923'te 826.108 kilo, 1924'te ise 1.678.3003 kilo tütün yetiştirilmişti. Bunlardan 1923'te 128.905 kilosu, 1924'te ise 233.068 kilosu Trabzon merkez kazasında yetiştirilmişti. En fazla tütün yetiştiren kaza Pulathane idi.

1923-24 senesi mahsulünden olup, Ocak 1924-Şubat 1925 arasındaki 14 aylık sevkiyat toplamı 1.728.756 kiloydu. Bunun üçte ikisinden fazlası Pulathane'den, gerisi Trabzon'dan ihraç olunmuştu.⁴⁶

3.1.4. Yumurta İhracatı

Trabzon'un en önemli ihraç mallarından birisi ise yumurtaydı. Daha doğrusu bu ürün, Karadeniz sahillerinin en önemli gelir kaynaklarından birisiydi. Özellikle Fransa'ya olmak üzere, Trabzon'dan küçük, Ünye ve Fatsa'dan vasat, Samsun ve İnebolu'dan büyük yumurta ihraç edilmekteydi. 1924 yılı itibarıyla Trabzon yumurtasının sandığı, limanlara teslim şartıyla, 330-340 Frank üzerinden muamele görmekteydi.⁴⁷

Yumurta ihracatı, bazı seneler Trabzon ihracatının en önemli kalemini oluşturuyordu. Örneğin bölgedeki iktisadi durumun son derece kötü gittiği 1924 senesinde, sadece yumurta ihracatı yapan tüccarlar zarar etmemiş, bunun dışında piyasada faaliyet gösteren birçok tüccar büyük zararlara maruz kalmıştı.⁴⁸

Trabzon Vilayeti'nin kazalarıyla birlikte 1924 senesi yumurta üretimi 5.250.000 adetti. Bunun 1.600.000'i Trabzon merkez kazasında, 1.300.000'i Akçaabat'ta, 2.100.000'i Vakfıkebir'de üretilmişti. Ayrıca Bayburt'tan 2.500.000, Gümüşhane'den 1.600.000 yumurta gelmişti. Bu miktarların yaklaşık 850.000'i vilayet içerisinde tüketilmişti. Geri kalanlardan 3.285

⁴⁵ "Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye", s.185.

⁴⁶ "Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye", s.186.

⁴⁷ *İstikbal*, 21 Temmuz 1340.

⁴⁸ *İstikbal*, 3 Haziran 1340.

sandık/4.600.00 adet Marsilya'ya, 902 sandık/1.260.00 adet İstanbul'a, 1.886 sandık/2.640 adet İstanbul üzerinden Marsilya ve diğer limanlara sevk olunmuştu. Böylece toplam 8.500.000 yumurta ihraç olunmaktaydı.

Görüldüğü üzere fındık ve fasulye gibi ürünlerin tamamı ihraç edilemezken, yumurtada böyle bir sorun yoktur.

3.2. Trabzon'un İthalatı

Trabzon ve çevresinin ithalatı ise, bölgede mevcut olmayan veya az miktarda bulunan ürünlerden oluşmaktaydı. Bunlar arasında arpa, un, pirinç, mısır, çay, şeker, sabun, kahve, bakır, demir ve çelik, manifatura ve tıbbi gereçler vardı. Un Bayburt'tan, yaş meyve Gümüşhane ve Rize'den geliyordu. Ayrıca İstanbul ve Samsun'dan un, Avrupa'nın muhtelif memleketlerinden şeker, Amerika, Romanya ve Rusya'dan gaz gelmekteydi.⁴⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında en fazla sıkıntı veren ithal mallarının başında gazyağı gelmekteydi. 1924 yılı başlarında zaten iyi olmayan iktisadi durum, gazyağı sıkıntısıyla daha da bozulmuştu. Sadece Trabzon'la ilgili olmayıp bütün Türkiye'yi ilgilendiren bu kısıntının kaynağı, Amerikan Standart Oil Kumpanyası'nın Türkiye gaz piyasasına hakim olmak istemesi, bu tarihe kadar bu firmayla rekabet eden iki yabancı şirketin de artık onunla birlikte hareket etmeye başlamasıydı. Böylece gazyağı piyasasında bir ihtikâr ortaya çıkmıştı. Şubat 1924'te Trabzon'da gazyağının tenekesi 350 kuruş iken,⁵⁰ yılın ortalarına doğru bu fiyat ikiye katlanmıştı.⁵¹

İşte böyle bir ortamda, aynı yılın ortalarına doğru Türk tüccarlarından Hacızade Mesut Ticarethanesi, Rusya'dan gazyağı getirmek için teşebbüse geçmişti. Bu tarihe kadar, Rusya'dan Türkiye'ye gazyağı ithal etmek, iki ülke arasında Ticaret Antlaşması'nın imzalanmamış olması ve diğer bazı teknik zorluklardan dolayı⁵² mümkün olmamıştı. Nihayet, Hacızadelerin Rusya'dan getirdiği gazyağının Samsun piyasasına çıkması, fiyatlarda önemli bir değişikliğe yol açtı. Standart Oil Kumpanyası'nın 730 kuruşa sattığı

⁴⁹ *Türk Ticaret Salnamesi*, İkinci Sene, 1926-1927, İstanbul, 1926, s.545.

⁵⁰ Faik Ahmed, "Gaz İhtikârı", *İstikbal*, 14 Şubat 1340,

⁵¹ *İstikbal*, 3 Haziran 1340.

⁵² Bolşevik İhtilali'nden sonra Rusya'nın petrol ihracatı devlet inhisarına alınmış petrol ihracatı genel idaresi kurulmuştu. 1922 yılı sonlarında Ankara'daki Rus Ticaret Hariciye Mümessili Ardanski tarafından, bu idarenin Türkiye'de şubeler açması ve ihracat yapması yolunda İktisat Vekâleti'ne yapılan başvuru, Rusya-Türkiye ticari münasebetinin şeklinin, yapılacak olan ticaret antlaşmasıyla tespit edileceği öne sürülerek, reddedilmişti. *BCA, BKKK*, 030. 10. 206.410.1. Bununla birlikte 1927'deki ticaret antlaşmasından daha önce, Rus gazının Karadeniz limanlarına girdiği anlaşılmaktadır.

gazyacı, Hacızadelerin teşebbüsü ile birden 580 kuruşa düştü. Bu durumun Trabzon piyasasındaki etkileri de, bir müddet sonra görülmeye başlanmıştı.⁵³

Bu olumlu gelişme çok fazla sürmedi. 1920'lerin sonlarına doğru Standart Oil ile anlaşan Ruslar, çeşitli piyasa oyunları ile fazla kar peşinde koşmaya başladılar. Örneğin gaz ve benzini, diğer Türk limanlarına nazaran 50-60 kuruş farkla Trabzon Limanı'na getirmek suretiyle, Trabzon ve Doğu Anadolu'dan her yıl binlerce lira fazla kar elde etmeye başladılar.⁵⁴ Trabzon'un dışardan ithal etmek zorunda kaldığı ürünler arasında mısır ve un önemli bir yer tutmaktaydı. Trabzon, bu temel tüketim maddelerini tamamen dışardan tedarik ediyordu. Trabzon'da üretilen mısır, sadece köylülerin birkaç aylık ihtiyacını karşılıyordu. Hükümet politikaları yüzünden, Türkiye dışından bu ürünler ithal edilemiyordu. Bu ürünlere yönelik gümrük vergilerinin, yerli ürünleri korumak adına aşırı derecede artırılması, daha önceden Trabzon'un hemen bütün ihtiyacını karşılayan Rus mısır ve ununun ihracını tamamen engellemişti. 1922-23 döneminde Bayburt ve Antalya'dan un getirilmişti. Böylece Samsun'dan getirilen un fiyatları makul bir seviyede idi. Ertesi yıl mahsul azlığı nedeniyle Bayburt ve Antalya bölgesinden ihracat yapılamadı. Böylece Trabzon'un unu Samsun'dan, mısırını da Çarşamba'dan sağlanmaya başlandı. Bu durum, un fabrikatörlerinin fazla kar etme arzusuyla birleşince, fiyatlarda önemli bir artışa yol açtı. Şubat 1924'te ekmeğin kıyyesi 24 kuruşa yükseldi.⁵⁵ Sonraki dönemde daha da artan ekmeğin fiyatları, un ve mısır meselesinin bir türlü çözülmediğini göstermektedir.⁵⁶

Sonuç

Anlaşıldığı kadarıyla, I. Dünya Savaşı öncesinde zaten önemli bir daralma yaşayan Trabzon ticareti, savaş sonrasında ortaya çıkan yeni ve olumsuz şartların da etkisiyle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında pek iç açıcı durumda değildi. Bu dönemde milli ekonomi anlayışı ve yabancı sermayeye karşı bir tavır vardı. Fakat bu psikolojik tavrı destekleyecek ve uygulamaya geçirecek maddi olanaklar azdı. Yerli sermayenin birleştirilmesi, kolektif hareket anlayışı bakımından diğer Anadolu vilayetlerine nazaran daha tecrübeli ve hazırlıklı olan Trabzon, gerek birtakım yerel-siyasi çekişmeler, gerekse devlet desteğinin yeterince sağlanamaması yüzünden, Cumhuriyet'in ilk yıllarında fazla bir varlık gösteremedi.

⁵³ *İstikbal*, 3 Haziran 1340.

⁵⁴ *Trabzon Ticaret Mıntıkası Kongresi*, 1931, *İstikbal* Matbaası, Trabzon, s.24.

⁵⁵ *İstikbal*, 22 Şubat 1340.

⁵⁶ Faik Ahmed, "Trabzon'un Derdi", *İstikbal*, 17 Nisan 1340.